

חנייה ראשונה בסוכות

שמעון קליין

תקציר:

התורה קושרת את הישיבה בסוכה אל הסוכות בהם הושיב ה' את בני ישראל בהוציאו אותם ממצרים: "למען ידעו דרתיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים". עיון בפסוקי התורה מראה שאין ולו פסוק אחד המתאר ישיבה בסוכות במהלך נדודי המדבר. מנגד - ישנם פסוקים רבים המתארים את העם כמי שיושב באוהלים. במאמר נסביר שהכוונה היא למקום החנייה הראשון, מיד לאחר היציאה ממצרים. נבקש להבין במה חשיבותו של אירוע זה. מדוע הישיבה בו היא משמעותית דיה כדי לייסד בעבורה מועד ורגל?

מתי והיכן ישבו ישראל בסוכות?

"בסוכת תשבּוּ שבעת ימים כל האֶזְרַח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בְּסֹכֹת: לְמַעַן יֵדְעוּ דְרֹתֵיכֶם כִּי בְּסֹכֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם" (ויקרא כ"ג, מ"ב-מ"ג).

בפסוקים אלו מצווים ישראל על הישיבה בסוכה. ייעודה של הישיבה: 'למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים'. באילו סוכות מדובר? מהו המועד או ההקשר בו ישבו ישראל בסוכות? יש המצביעים על סוכות בהן ישבו ישראל בשנות הנדודים במדבר¹. קשה להלום זיהוי זה בפשוטו של מקרא, מכיוון שאין ולו פסוק אחד המתאר ישיבה בסוכות במהלך נדודי המדבר. מנגד - ישנם פסוקים רבים המתארים את העם כמי שיושב באוהלים, החל מן השנה הראשונה ועד ערב הכניסה לארץ². תמוה לחשוב על אירוע שאינו חשוב דיו כדי להזכירו בכתוב, ומאידך נוסד בעקבותיו מועד חשוב כל כך כחג הסוכות.

¹ ראה לדוגמה בדברי הרשב"ם: "למען תזכרו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל במדבר ארבעים שנה בלא יישוב ובלא נחלה ומתוך כך תתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתים מלאים כל טוב, ואל תאמרו בלבבכם כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה". אבן עזרא: "כי בסוכות - שהיו עושים אחר שעברו ים סוף סוכות ואף כי במדבר סיני שעמדו שם קרוב משנה וכן מנהג כל המחנות. והנה גם זה המועד זכר ליציאת מצרים".

² לדוגמה בסיפור המן: "זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צָוָה ה' לְקַטּוֹ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אֶכְלוּ עֹמֵר לַגִּלְגָּלִת מִסֶּפֶר נַפְשֵׁיכֶם אִישׁ לְאִשֶׁר בְּאֶהְלֹו תִקְחוּ" (שמות ט"ז, ט"ז), דרך התיאור לאחר חטא העגל "וְהָיָה כִּצְאֹת מִשֶּׁה אֶל הָאֵהָל יִקְוּמוּ כָּל הָעָם וְנִצְבוּ אִישׁ פֶּתַח אֶהְלֹו וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מִשֶּׁה עַד בָּאוּ הָאֵהָלָה" (שמות ל"ג, ח'), ועד התיאור בספר יהושע של העם הניצב בעבר הירדן כשהוא עומד לחצות אותו ולהיכנס אל הארץ "וְהָיָה

נראה שהתיאור "כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" מקפל בתוכו סיפור אחר. 'תוך כדי הוצאתכם מארץ מצרים, הושבתי אתכם בסכות, אומר הקב"ה, וכעת זה הזמן להתמקד בישיבה זו. מילים אלו מזמינות את הלומד אל פסוקי ספר שמות, אל תיאורי היציאה ממצרים, לזהות לצדם התרחשות נוספת, משמעותית דיה כדי לייסד בעבורה מועד ורגל - אחד משלושת הרגלים. בשורות הבאות נפתח את הפסוקים בספר שמות, ונבקש להבין מה בדיוק היה שם.

חנייה ראשונה

"ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף" (שמות י"ב, ל"ח). בפסוק זה חוברות זו לזו שתי התרחשויות. היציאה ממצרים, ולצידה - החנייה הראשונה. ממצרים גורשו בני ישראל, ומיד הם נעצרים בסכות, לאפות ולאכול את המצות³. האם היו בחנייה זו סכות? מסתבר שכן. אך מתבקש הוא לקשור את שם המקום 'סכות' אל הסכות שהיו מצויות בו⁴. עוד מסתבר, שהימצאותן היא שכיוונה את העם אל המקום עוד בטרם הגיעם אליו (כך עולה מן הייחוס - "ויסעו סכתה")⁵. כאמור, כך עולה גם מפסוקי ספר ויקרא: "כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים", המדברים על הישיבה בסוכה כמי שהתקיימה תוך כדי היציאה ממצרים, וכמו מצביעים בכך על הסכות בהם ישבו בעת חנייתם הראשונה⁶. מדוע ישיבה או חנייה בסכות היא סיבה לייסודו של חג? במה חשיבותו של האירוע?

בנסע העם מאהליהם לעבר את הירדן והפנהים נשאי הארון הברית לפני העם" (יהושע ג', י"ד) וכן במקומות רבים נוספים.

³ כעת הם אופים את הבצק שנשאו אותו עמם ממצרים: "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ פי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם" (שמות י"ב, ל"ט).

⁴ בדומה לשם המקום 'סכות' בספר בראשית, המשקף את העובדה שהיו קיימות בו סכות: "ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכת על פן קרא שם המקום סכות" (בראשית ל"ג, י"ז). דימוי נרחב לסכות יעקב עשוי לזהות את הסכות כמי שנבנו על ידי העם בעת חנייתם. אפשרות נוספת היא לומר שהיו הסכות נתונות מכבר במקום זה.

⁵ מעין ההבדל שבין הליכה 'אל הבית' וכנגד הליכה 'הביתה', או - הליכה 'אל ירושלים', וכנגד הליכה 'ירושלימה'. בשני האחרונים הה"א מציינת מגמה. ה'בית' ו'ירושלים' הם מבוקש שאליו מכוון ההולך כבר מראשית דרכו.

⁶ אם נקבל את דבר הימצאותן של סכות במקום, אזי קריאתו על שמן כמוה כהצבעה על חשיבותן. החשיבות יכולה להיות קודמת לאירוע הנוכחי, והיא יכולה להיות בעקבותיו ובהקשר למצווה שנקבעה לדורות. לצד החשיבות בקריאת השם, אין להתעלם משתי עובדות: 1. הכתוב אינו מזכיר במפורש את דבר הימצאותן של סכות במקום. 2. לא נזכרת חנייה מפורשת במקום, בשונה לדוגמה מן החנייה

כפי שצוין, מועד הישיבה בסוכות הוא במקום חנייתם הראשונה. קודם לכן הם יצאו בחיפזון, ולא יכלו להתמהמה, והנה כעת הם נחים: "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ פי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם" (י"ב, ל"ז; ל"ט). העם מתמהמה, והמנוחה בה הוא נתון עשויה לזמן אותו לעמדה נפשית ורוחנית חדשה. למעשה, שלוש התרחשויות מתחוללות בעת חנייתם בסוכות, ובשורות הבאות נבקש לזהות את טיבן, כמו גם את עמדת העם המשתקפת מבין שלושתן.

עמדה חדשה של העם

ויסעו בני ישראל מרעמסס ספטה כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף: וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר מקנה כבד מאד: ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ פי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם: ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה: ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים: ליל שמרים הוא לה' להוציאם לה' שמרים לכל בני ישראל לדרתם (שמות י"ב, ל"ז-מ"ב).

בפסוקים אלו מתואר מסע העם לסוכות, ומיד לאחר מכן פותח הכתוב בסקירה. הסקירה מתאימה למצב בו הם נתונים - בחנייה, המזמן סוג של סיכום ביניים, והיוודעות לתמונת המצב מן ההווה ומן העבר. בהתאם – מדברים על מספרים וגם מתייחסים לשאלה - 'מי ומי ההולכים?'. התשובה היא: בני ישראל, גם ערב רב העולה עמם, וגם צאן ובקר ומקנה. המחנה על תכולתו מתפנה כעת לאפות מצות, שהרי ממצרים הם גורשו ועד כה לא יכלו להתמהמה. המקרא אינו מסתפק בכך, והסקירה ממשיכה בתנועה לאחור: "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה". בכך ניתנת תשובה לשאלה 'כמה שנים היה העם במצרים?' עצם היום בו הם נתונים, הופך גם הוא להיות נושא - היום שהוא מקץ שלושים שנה וארבע מאות שנה מקבל כעת משמעות היסטורית, וחשיבותו היא לה' ולישראל גם יחד: "ליל שמרים הוא לה' להוציאם לה' שמרים לכל בני ישראל לדרתם". כל אלה מייצרים תודעה ופרספקטיבה חדשה ביחס למקום וביחס לעמדה בה הם נתונים.

כך בשלב ה' הראשון, בשלב שני, פונה ה' אל משה ואהרן בדברים:

ויאמר ה' אל-משה ואהרן זאת חקת הפסח כל-בן-גכר לא-יאכל בו: וכל-עבד איש מקנת-גסף ומלתה אתו אז, יאכל בו: תושב ושכיר לא-יאכל-בו: בבית אחד יאכל לא-תוציא מן-הבית מן-הבשר חוצה ועצם לא תשברו-בו: כל-עדת ישראל יעשו אתו: וכי-יגור אתך גר ועשה פסח לה' המול לו כל-זכר ואז יקרב לעשתו והיה כאזרח הארץ וכל-עבד לא-יאכל בו: תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוככם: ויעשו כל-בני ישראל

השנייה: "ויסעו מספת ויחנו באתם בקצה המדבר" (שמות י"ג, כ). בפרק 'מה בין פסח לבין סוכות' ננסה להבין מדוע.

כְּאֶשֶׁר צִוָּה ה' אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן בְּן־עֶשְׂרִים וְיָמָיו בְּעֶצְמָם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא ה' אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־צַבְאֹתָם: פ

בפסוקים אלו מצווה ה' את משה ואהרן על חקת הפסח: "זאת חקת הפסח כל־בן־נכר לא־יאכל בו" - בן נכר לא יאכל את קרבן הפסח, כמוהו העבד שלא נימול, תושב שכיר וערל. במובן הפשוט פרשייה זו מתייחסת אל העתיד - אל פסח דורות, שהרי העם נתון כעת בחנייה בסוכות - בט"ו בניסן, לאחר שכבר סיים לאכול את הפסח⁷. והנה, בעקבות החנייה בסוכות, פונה הקב"ה ומזמן את העם לעמדה חדשה נוכח הקרבן שכבר אכלוהו: ישנם אנשים (תושב ושכיר), וישנה עמדה רוחנית (ערלות), שמי שנתון בהם לא יאכל את קרבן הפסח⁸. לא מובנים מאליהם הם ציוויי הבדלה אלה, שהרי עד כה היו נתונים במצרים בקרבה ובשייכות אל בן הנכר ואל הערל. בשונה מן הציווי הראשון למשה על קרבן הפסח (בתחילת פרק י"ב) המתמקד בהלכותיו, כעת הנושא הוא – האדם הראוי לאכול. מעבר זה אל המפגש עם הזהות ואל העמדה הפנימית המאפשרת את אכילת הקרבן היא חידוש שבא לעולם בעת חנייתם בסוכות⁹.

⁷ העם הצטווה קודם לכן שלא להותיר מן הפסח לבוקרו של יום ט"ו: "וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהִנְתֵּר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בְּאֶשׁ תִּשְׂרְפוּ" (שמות י"ב, י).

⁸ ברוח זו מפרש התנא רבי שמעון בן חלפתא את הפסוקים: "זאת חוקת הפסח, אמר רבי שמעון בן חלפתא כיון שיצאו ישראל ממצרים אמר הקדוש ברוך הוא למשה הזהר לישראל על מצות הפסח כל בן נכר לא יאכל בו וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו וגו'. כיון שראו ישראל שפסל לערלים לאכול בפסח, עמדו כל ישראל לשעה קלה ומלו כל עבדיהם ובניהם וכל מי שיצא עמהם שנאמר וילכו ויעשו בני ישראל" (שמות רבה וילנא פרשת בא פרשה י"ט, ה). רבי שמעון בן חלפתא מזהה את דחיית הערל מקרבן הפסח כמי שנאמרה לעם לאחר שיצאו ממצרים - בחנייה בסוכות. העם על פי תפישתו כבר היה מהולים, אבל העבדים והבנים לא, ובהתאם הציווי נסוב עליהם ("כל בן נכר לא יאכל בו וכל עבד איש מקנת כסף"). היישום הנזכר בחיתומה על הפרשייה: "וַיַּעֲשֵׂוּ כָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּאֶשֶׁר צִוָּה ה' אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן בְּן־עֶשְׂרִים כַּמְעַמַּד שְׁבוּ מֵלֹא אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־עַבְדֵיהֶם - והכשירו אותם לאכול את הפסח לקראת השנים הבאות.

⁹ חכמים רבים בתורה שבעל פה שייכו הלכות אלו לפסח מצרים ולפסח דורות גם יחד. לדעתם, ציווי זה נאמר לעם כחלק מן ההכנות לקרבן הפסח. כך בהמשכו של המדרש בשמות רבה (הובא בהערה הקודמת), מובאות שתי עמדות נוספות: "ורבותינו אמרו לא בקשו ישראל למול במצרים אלא כלם בטלו המילה במצרים, חוץ משבטו של לוי שנאמר (דברים לג) 'וללוי אמר תומיך ואוריך', למה? 'כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו במצרים', והיה הקדוש ברוך הוא מבקש לגאלן ולא היה להם זכות. מה עשה הקדוש ברוך הוא? קרא למשה ואמר לו לך ומהול אותם" (שמות רבה שם). בניגוד לרבי שמעון בן חלפתא הסבור שהעם בכללו היה נימול, ורק הבנים והעבדים לא (וממילא בעת קרבן הפסח רוב העם היה נימול), 'רבותינו' סבורים שהעם בכללו לא היה נימול, להוציא שבט לוי. לדעתם, המילה היא תנאי גם בפסח מצרים, ובהתאם - פרשייה זו נאמרה להם כחלק מן ההכנה לקרבן הפסח. עמדה שלישית "יש אומרים" מוצגת במדרש, והיא מהווה סוג של עמדת ביניים. לדעתם הציווי הדוחה ערל מן הקרבן נאמר לעם אחרי שכבר הקריבו את הפסח, ולפני שאכלוהו. ברקע - רבים "לא היו מקבלים עליהם

עוד מצטווה העם: "בְּבֵית אֶחָד יֹאכַל לֹא־תוֹצִיא מִן־הַבַּיִת מִן־הַבָּשָׂר חוּצָה וְעַצֶּם לֹא תִשְׁבְּרוּ־בּוֹ" - קרבן הפסח נאכל 'בבית אחד' - במערכת חיים אחת, מחוברת, בפנים ולא בחוץ, בשלימות וללא עצם שבורה. מיקוד פנימי זה לא נאמר לעם בעת שהיו נתונים במצרים, והוא מהווה ביטוי נוסף, נאות לנושא העומד על הפרק - ההבשלה הפנימית אליה נחשף העם בעת חנייתו בסוכות.

פרספקטיבה יוצרת

זלע שלישית בחניית הסוכות היא המשמעותית מבין כולם. בניגוד לזלע הראשונה והשנייה בהן נחשף העם לפרספקטיבה חדשה ביחס למציאות או ביחס לזהות האדם בקרבן הפסח, כעת הפרספקטיבה החדשה מזמנת את משה ואת העם לעמדת יצירה, שקודם לכן לא התוודעו אליה: "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: קִדְּשׁ לִי כָל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא" (שמות י"ג, א'-ב'). הקב"ה מצווה את משה לקדש כל בכור באדם ובבהמה, ובעקבות הציווי פונה משה אל העם (שם ג-טז). אילו נשאל לומד - 'מה עשוי להיות תוכן דבריו אל העם?' מסתבר שתשובתו הייתה מעין זו: ה' ציווה את משה לקדש כל בכור, ומצופה שמשה יעביר את המסר כמות שהוא אל העם. אמנם, הבכורות נזכרים בדברי משה, אלא שבשונה מן המצופה נאומו מכיל רכיבים רבים נוספים. הנאום נפתח בזיכרון יציאת מצרים: "זְכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יִצְאֲתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֶבְדִּים" (שם, שם), ובהמשכו מדבר משה על חמץ ועל מצה, על הגדה לבן ועל אות זיכרון על היד ובין העיניים. רק בתום 'מסע ארוך' הוא שב אל הדיבור הא-להי במקורו, ומצווה על הבכורות. הציווי ארוך מן המקור, ואף שונה ממנו במידה רבה: "וְהָיָה כִּי יִבְאֶרְךָ ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלְאַבְתֶּיךָ וּנְתַנָּה לְךָ: וְהֶעֱבַרְתָּ כָּל פֶּטֶר רֶחֶם לֵה' וְכָל פֶּטֶר שִׁגְרָ בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים לֵה': וְכָל פֶּטֶר חֲמֵר תִּפְדֶּה בְּשָׂה וְאִם לֹא תִפְדֶּה וְעִרְפָּתוֹ וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנֶיךָ תִּפְדֶּה: וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ מָה זֹאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחִזְקַי יְדֵי הוֹצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֶבְדִּים: וְהָיָה כִּי הִקְשָׁה פְרַעֲהוּ לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהַרְג ה' כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם

למול", ובהתאם לעמדתם הרוחנית הרופפת לא נצטוו עדיין על המילה. לאחר שכבר הקריבוהו, נתאווה ליבם אליו - "והיה ריחו הולך מהלך ארבעים יום". "נתכנסו כל ישראל אצל משה אמרו לו בבקשה ממך האכילנו מפסחך... היה אומר הקדוש ברוך הוא אם אין אתם נימולין אין אתם אוכלין. שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן זאת חקת הפסח וגו'". מיד נתנו עצמן ומלו ונתערב דם הפסח בדם המילה והקב"ה עובר ונוטל כל אחד ואחד ונושקו ומברכו שנאמר (יחזקאל טז) ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמך וגו' חיי בדם פסח, חיי בדם מילה" (שמות רבה שם). עמדה שלישית זו נותנת פשר לאיחורו של הציווי, ולעובדה שלא סונף אל הציווי הראשון על קרבן הפסח. אילו הייתה הקרבת הפסח תלויה מתחילה במילה, לא היו מקריבים את הקרבן. למעשה הקריבוהו בערלותם, ואכלוהו לאחר שנימולו. המילה על פי זה היא עמדה רוחנית, שבשלב הראשון העם לא היה עדיין בשל להצטוות עליה. יש להעיר, שגם על פי עמדות אלה, שיוכו המקראי של הציווי אל מקום חנייתם בסוכות, מזמן קשר ומשמעות בין ישיבתם בסוכות לבין בואה של תובנה זו לעולם.

מבְּכֹר אָדָם וְעַד בְּכֹר בְּהֵמָה עַל כֵּן אֲנִי זָבַח לָהּ כָּל פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל בְּכֹר בְּנֵי אֶפְדָּה: וְהִיא לְאוֹת עַל יְדָכָה וְלִטְוֵטְפֹת בֵּין עֵינָיָךְ כִּי בְּחֻזְקֵךְ יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרָיִם" (שמות י"ג, י"ב-ט"ז). פער ניכר קיים בין הציווי הא-לוהי במקור, לבין ציווי משה אל העם: ה' דיבר על קידוש בכורות שאינו מותנה בדבר, משה מדבר על קידוש בכורות לאחר הכניסה אל הארץ. ה' דיבר על קידוש, ואילו משה מדבר על העברה ופדיון. ה' דיבר על בהמה באופן כללי, ואילו משה מבחין בין בהמה טהורה לבין חמור.

פער זה הוא דוגמה לתחום המהווה את אחד הצירים המרתקים, היפים והעמוקים במקרא. בכל מקום שכתוב שה' מצווה, ולצד הדיבור מופיע תיאור של מימוש הצו או מסירתו על ידי נביא - קיים ביניהם פער מהותי, משמעותי. כשאין פער, אין למקרא צורך לחזור ולתאר את הסיפור כפי שהיה. די לומר את הציווי, ולאחריו - "ויעש כן" או "ויאמר כן אל העם". חזרה פירושה הזמנה להקשבה, וכשבאים להקשיב מגלים פערים שלא יאומנו. מבט זה על נאום משה יכול לשמש כקצה חוט להבנת ההבדל הקיים בין דיבור היוצא מפי הגבורה, לבין דיבור המשויך אל משה. הראשון מגלם מבט גבוה, ממרומים, ואילו באחרון משוקע העיבוד של משה - נקודת מבט אנושית המזמנת את דבר ה' אל מחוזות החיים ועומקיהם. פער זה הוא מעין הפער שיתקיים לימים בין תורה שבכתב לבין תורה שבעל פה. ציווי א-לוהי המכיל אמירה גבוהה, ראשונית, נטולת הקשר, ולצידו פינוי מקום לאדם, ולימים - לחכמי תורה שבעל פה לרקום את רקמות החיים.

ובחזרה לציווי על הבכורות - מה בין הבכור עליו מצווה א-להים לבין הבכור בתפישת משה? א-להים מצווה לקדש כל בכור באדם ובבהמה, כי 'לי הוא'. אביו של הבכור אינו מהווה נושא, מידת שיוכו אל הקודש אינה מוגדרת, וגם אחיו אינן נזכרים. והנה בא משה מייצר הקשרים וחושף את עומקיו של הציווי: בדבריו הוא פונה אל האב הפודה את בנו (וְכָל בְּכֹר אָדָם בְּבִנְיָךְ תִּפְדֶּה: וְהִיא כִּי יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ...") והוא גם פונה אל בעליה של הבהמה ("וְכָל פֶּטֶר שֶׁגֵר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לָךְ"); תחת פעולה של קידוש, הוא מדבר על מעבר מרשות לרשות, וגם על פדיון - המשיב את הבכור אל חיק המציאות; בניגוד להתמקדות הראשונה בבכור כשלעצמו, הפרספקטיבה בדברי משה מתייחסת אל כלל הבנים: "וְכָל בְּכֹר אָדָם בְּבִנְיָךְ תִּפְדֶּה". הווה אומר: לא עליו אישי של הבכור הוא הנושא, כי אם עליויה של המשפחה כולה, אליה שב הבכור בפדיונו והיא המשמשת מושא להתרחשות כולה. שיוכם של כל אלו אל התקופה שלאחר הכניסה אל הארץ, מוסיף ממדים והקשרי עומק נוספים למצווה זו¹⁰.

כאמור, בשלוש התרחשויות מביא הכתוב לידי ביטוי את העמדה הפנימית החדשה של העם. לאחר ה'מפץ הגדול', ובעקבות העצירה בה מתמהמהים ומתבוננים במתרחש, באה אל תוך

¹⁰ להרחבת דברים ביחס לפער שבין הדיבור הא-לוהי, לבין התהליך המתואר בדברי משה, ראה מאמרי "מה בין רעמסס לבין סוכות?" לפרשת בא, בית המדרש הווירטואלי (V.B.M) שליד ישיבת הר עציון.

עולמם תנועת נפש חדשה. תנועה המכילה עמדה פנימית, והיא מזמנת את דבר ה' אל מחוזות החיים. עמדה זו היא חידוש ביחס ל"קוצר הרוח" בו היו נתונים בעבודת במצרים וביחס ל"חיפזון" בו היו נתונים בשטף היציאה. לשם השוואה, המבנה שבמהלכו א-לוהים אומר אמירה גולמית למשה, ומשה מציע אותה בתכולתה הרחבה בפני העם, אינו קיים קודם לכן¹¹. מבנה זה הוא חידוש שמשה והעם נחשפו אליו כעת - עם היציאה ממצרים, ובעקבות הפרספקטיבה החדשה אליה הם נודעו.

בחזרה אל הציווי בספר ויקרא

כעת ניתן לחזור אל פסוקי ספר ויקרא, ולזהות בהם פנים חדשות: 'בסכות תשבו שבעת ימים' מצווה התורה, ומעניקה לישיבה משמעות: 'למען למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים'. זו לצד זו מתוארות שתי פעולות: הישיבה בסוכה, וההקשר בו היא התקיימה - בעת היציאה ממצרים. הקשר זה, מצביע על יחסי גומלין המתקיימים בין השתיים, ומעין היחס שבין 'ויסעו' לבין 'ויחננו'. יציאת מצרים מגלמת את המעשה הא-לוהי שלווה ביד חזקה אותות ומופתים, ואילו הישיבה בסוכות מגלמת את מקום החנייה - בה ישבו, נחו, אכלו וחשו את עצמם. שתי הפעולות מיוחסות לקב"ה: "הוֹשַׁבְתִּי", "בְּהוֹצִיאִי", אך בכל אחת מהן השיוך הוא אחר: היציאה ממצרים אופיינה בנוכחות מועצמת של א-לוהים, ואילו הישיבה בסוכה התאפיינה באיפשור ובפינוי מקום לתהליכים האנושיים שהתקיימו בה¹². לימים שתי העמדות מוצאות את ביטוין בשני חגים שונים. חג הפסח/המצות

¹¹ התופעה בה הקב"ה מדבר אל משה, ומשה מתאים את הדברים אל העם, כבר קיימת קודם לכן, אלא שהיא שונה במהותה מן המודל המוצע כעת. נמחיש: בפרק י"ב מצטווה משה על קרבן הפסח (שמות י"ב, א-יד), ולאחר מכן הוא קורא לכל זקני ישראל ומצווה אותם על הפסח (שם כא-כח). בין שתי הפרשיות קיים פער, אלא שמהותו היא הפוכה מן הפער המתקיים בעת חנייתם בסוכות. בסוכות הציווי הא-לוהי הוא קצר ודיבור משה אל העם הוא ארוך. בשונה מכך - בדיבור הראשון על קרבן הפסח - הדיבור הא-לוהי הוא ארוך, ולצידו דיבור קצר של משה אל העם. בהתאם, הציווי הא-לוהי הראשון הוא רב משמעי, בניגוד לדברי משה המשמשים כמעין הוראות מעשיות אל העם. הביטויים לכך: הציווי הא-לוהי מייחס לפסח משמעות של קרבן (בקיומו של גיל לשה, באיסור נותר ובדרך צלייתו). לעומת זאת, הציווי אל העם מתמקד בפסיחה ובהצלה ולא במשמעותו כקרבן.

¹² שאלה מתבקשת: מדוע משויכת ההושבה אל הקב"ה - "בסוכות הושבתי את בני ישראל", שהרי מהותה הוא התהליך האנושי המתקיים בעם בעת המנוחה והחנייה? כמה נקודות ציון בדרך אל התשובה: 1. בניגוד לסיפור יציאת מצרים בספר שמות, שבו נוכחות ה' גבוהה במהלך האירועים, הישיבה בסוכות אינה משויכת אל הקב"ה בחומש זה. 2. בהתאם, בספר שמות קיים ציווי א-לוהי מפורט על חג הפסח וחג המצות, ולא קיים ציווי מקביל על הישיבה בסוכה. 3. שתיקה כפולה זו מעידה על כך שמנקודת מבט של ספר שמות הישיבה בסוכות עדיין לא נתפשת כמצווה וכסיבה לחג ולמועד. 4. התייחסות אל הישיבה בסוכה כאל מצווה התחדשה בספר ויקרא. בהתאם בחומש זה ההושבה

כמי שמנציח את היציאה ממצרים - "בְּהוֹצֵאִי", וחג הסוכות כמי שמגלם את התנועה הנוספת הנלווית אל היציאה - "הוֹשֶׁבֶתִי", בעצירה, ובהפנמה האוצרים בתוכם את הסיפור הפנימי, התודעתי, הנחגג בחג זה¹³.

מה בין פסח לבין סוכות?

חג הפסח נחגג בתאריך היציאה ממצרים, ובו קיימת התייחסות למועד הקרבת הפסח, לחצות הלילה וליציאה למחרת היום ממצרים. באירועים היסטוריים אלו הופיע הקב"ה בידו החזקה, והם מונצחים לדורות עולם. חג הסוכות לעומת זאת אינו מציין 'אירוע' היסטורי. עיתויו בחודש השביעי - תחת החודש הראשון בו ישבו בסוכות - מרחיק את הזיכרון הטקסי וההיסטורי, ומזמן את האדם להתמקד בתהליכים פנימיים¹⁴. דומה ששתיקת התורה בפסוקי ספר שמות מלתאר באופן מפורש את הישיבה בסוכות - מצטרפת גם היא למגמה זו¹⁵.

פערים נוספים בין שני החגים: בניגוד לפעולת האכילה בפסח, בסוכות האדם אינו נתבע לאיזו פעולה. המצווה היא בעצם הישיבה בסוכה ובשהייה בה - כער או כישן. עובדה זו היא ביטוי נאמן לטיבו של האירוע המקורי: שהיית העם בסוכות, והעמדה הפנימית אליה הם נחשפו. ולדורות: ייבנו ישראל סוכות - ובהן תתחולל אינטראקציה בין האדם לבין המרחב בו הוא נתון - בחסותה של השכינה¹⁶.

משויכת אל הקב"ה. ללא שיוך זה היה האירוע נשאר באנושיותו ולא מקבל צביון של מצווה. 5. השיוך בספר ויקרא הוא ביטוי נאמן לנקודת המבט המיוחדת את הספר ועל פיה - המציאות כולה נתונה ברשותו של הקב"ה ולא ברשותו של האדם. ראה על כך במאמרי "בפתחו של ספר ויקרא" - בית המדרש הווירטואלי (V.B.M) שליד ישיבת הר עציון. 6. הלשון "הושבת" משקפת נקודת מבט של ספר ויקרא, והיא אינה משמשת כתיאור פיזי של המציאות. תיאור שכזה מצוי בספר שמות. הרכבה של שתי נקודות המבט, משווה ללשון "הושבת" שבספר ויקרא משמעות מופשטת, כמי שאיפשרה לתהליך המתואר בספר שמות להתקיים.

¹³ בפסוק מתוארת תחילה הישיבה בסוכות, ורק במעגל שני היציאה ממצרים. הסיבה: הנושא הוא חג הסוכות, ובהתאם היציאה ממצרים מתוארת כהקשר וכרקע לציווי לשבת בסוכה.

¹⁴ ביטוי נאה לפער שבין שני החגים: ר' יהודה הנשיא עורך את משניות מסכת פסחים במבנה כרונולוגי (ראשיתה ב'ערבי פסחים' וסופה בתיאור כרונולוגי של ליל הסדר). מבנה זה תואם לפרשייה בשמות י"ב, המתארת את המצוות בימים אלו - שלב אחרי שלב. חג הסוכות לעומתו מזמין לעמדה פנימית, ובמובן זה גם הפסוקים וגם המשניות ערוכים במבנה מושגי, רעיוני ולא כרונולוגי.

¹⁵ העמעום הוא כפול: לא מפורשת הידיעה שהיו במקום זה סוכות, ויותר מכך - התיאור הוא "וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעַמְסֵס סֹפֶתָה" ללא תיאור של חנייה מפורשת. לשם השוואה - במקום החנייה העוקבת באיתם מתוארת חנייתם: "וַיִּסְעוּ מִסֹּפֶת וַיִּחַנוּ בְּאֵתֶם בְּקֶצֶה הַמִּדְבָּר" (שם י"ג, כ).

¹⁶ חסות השכינה היא נושא התופש מקום נרחב בדברי החכמים בתורה שבעל פה, ופחות בתורה שבכתב. בהתאם, העיסוק בו במאמר זה (שהמוקד בו הוא פסוקי המקרא) אינו נרחב.

מיוחד הוא הביטוי: "למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" המדבר על ידיעה, הבנה פנימית, לא על זיכרון לאשר אירע. הדרך בה תתקיים הידיעה: בישיבה במרחב המוגן, הבית הארעי, בו תתחולל אינטראקציה בין אדם לבין הבית או המרחב בו הוא נתון. כך, ב'צאת השנה' או בחג האסיף, בתקופה המגלמת במובנים שונים את סיכום השנה, יעצור האדם, ישהה ויתבונן בהתרחשויות השנה שהייתה, במערכת החיים בה הוא נתון, ובמקומה של השכינה בכל אלו.